АԤСНЫ
АШӘҞӘЫҨҨЦӘА
РЕИДГЫЛА ИҬНАЖЬУА

АЛАШАРА

АЛИТЕРАТУРА-
САХЬАРКЫРАТӘ
АУААЖӘЛАРРА-
ПОЛИТИКАТӘ
ЖУРНАЛ

4

Иҭыҵуеит 1955 ш. раахыс

АРЕДАКТОР ХАДА
Анатоли Лагәлаа

АРЕДКОЛЛЕГИА:
Валентин Кәаӷәаниа
(аредактор хада ихаҭыԥуаҩ)

Виачеслав Бигәаа
Вахтанг Аԥҳазоу
Даур Наҷҟьебиа
Гәында Кәыҵниаԥҳа
Зураб Ҵьапуа
Гунда Саҟаниаԥҳа
Дырмит Габалиа
Альбина Анҟәабԥҳа
(аҭакзыԥхыҟәу амаӡаныҟәгаҩ)

АУААЖӘЛАРРАТӘ ХЕИЛАК:

Геннади Аламиа
Хана Гәынба
Енвер Ажьиба
Даур Аҟаҩба
Абзагә Аҟалӷьба
Валери Бигәаа
Дифа Габниаԥҳа
Алина Жьиԥҳа
Владимир Занҭариа
Руслан Ҟапба
Валери Касланӡиа
Ҳаири Ҟәҭарба
Октаи Чкотуа
Анзор Мыҟәба
Заира Ҭҳаиҵыкәԥҳа
Алхас Чхамалиа

Аҟәа — 2025

Литературно-художественный и Общественно-политический журнал

Алашара (Свет)

Орган Союза писателей Республики Абхазия

Аредакциа адрес:
384901 Аҟәа
Ажәанба имҩа, 9.
Аҭел: 226-25-42
772-70-86
990-44-35

e-mail: alashara55@mail.ru

Ажурнал «Алашара» аредакциа иаднакыло аматериалқәа зегьы кьыԥхьзароуп PT SANS ашрифт ала. Егьырҭ ашрифтқәа рыла икьыԥхьу акгьы аднакылаӡом.

Анбанҟәшәарахь ирыҭоуп 24.05.2025 ш.
Акьыԥхьразы анапы аҵаҩуп 19.06.2025 ш.
АФОРМАТ 70х108 1/16
Иныҟәырԥшу амҽхак
12,5 кьыԥхь бҕьыц
Азаказ №
Атираж 500

Ареспублика Аԥсны
Ахәынҭкарратә наплакы
“Акьыԥхь Аҩны”.
Аҟәа. Ешба имҩа, 168.

Атехредактор:
Л. Амҷԥҳа.
Акорректорцәа:
К.Кәҭелиаԥҳа
Л. Чамагәуаԥҳа,
И. Џьениаԥҳа,
М. Кәыҵниаԥҳа.
Компиутерла акьыԥхь иаздырхиеит:
С. Сазԥҳа,
А. Аҟәсԥҳа

АХҚӘА:

ДЕНИС ЧАЧХАЛИА ДИИЖЬҬЕИ 75 ШЫҚӘСА ҴИТ

Адныҳәалара 3
Денис Чачхалиа. *Ажәеинраалақәеи аиҭагамҭақәеи* 5

АЛИТЕРАТУРАТӘ ҬЫНХА

Иван Миқаиа. Агәнаҳа. Аҟәра змаз. *Ажәабжьқәа* 12

СЕРГЕИ КӘЫҴНИА ДИИЖЬҬЕИ 90 ШЫҚӘСА ҴИТ

Сергеи Кәыҵниа. Аԥсҭазаара уаналыхәдам. *Ажәабжь* 17

Кавказтәи арегион ареспубликақәа рнапхгаҩцәа Москватәи реиԥылара. *Астенограмма. Ееиҭ. Рауль Лашәриа* 33

АКУЛЬТУРАТӘ ФЕНОМЕН

Елеонора Коҕониаԥҳа. Раԥхьатәи аԥхьара, уи ԥхьараӡам, аиҭаԥхьароуп иҟаҵәҟьоу. *Даур Начҟьебиа иҿцәажәара* 63

САИДА ДЕЛԤҲА ДИИЖЬҬЕИ 60 ШЫҚӘСА ҴИТ

А. Гогәуа. Агени ицәаҩақәа зҭаауаз 71
А. Ачԥҳа С. Делԥҳа лыҿцәажәара 72
Саида Делԥҳа. *Ажәеинраалақәа* 73

Владимир Занҭариа. «Ижәдыруаз, раԥхьа иаақәоу рыгәҭа сҟалоит саргьы!..» *Ажәабжь* 80
Сергеи Агындиа. Ацҳахҵара. *Ацикл* 93
Анатоли Лагәлаа. Анасыԥ амҭцәыжәҩақәа. *Алирикатә жәабжь* 104
Руслан Қапба. Аԥсыуак иԥсы ҭанаҵы… 111

АНАТОЛИ АЏЬЫНЏЬАЛ ДИИЖЬҬЕИ 95 ШЫҚӘСА ҴИТ

Анатоли Аџьынџьал. *Ажәабжь кьаҿқәа* 121

Аполлон Думаа. *Агәалашәарақәа* 135

АԤҲЬАҨЦӘА РАЖӘЕИНРААЛАҚӘА

Иура Лагәлаа. *Ажәеинраалақәа* 140

АЛИТЕРАТУРАҬҴААРА

Валентин Кәаҕәаниа. Аԥсуа шәҟәыҩҩцәа Владислав Арӡынба изкны 143
Инал Гыцба. Кыршьал Чачхалиа ипоезиазы Баграт Шьынқәба игәаанагарақәа рыкәшамыкәша 150
Џьамбул Инџьгиа. Д. И. Гәлиа ишәҟәы «Аԥсны аҭоурых» 100 шықәса ахыҵит 160
Дырмит Габалиа. Ишәҟәыҩҩхараны иҟаз аибашьҩы 163
Арасаӡыхьаа Аџьынџьтәылатә еибашьра Ду аҿы. *Акьыԥхь иазлырхиеит Инна Хаџьымԥҳа* 168
Валери Кәарҷиа. Заԥсуара аидара иаҵаз 192

Ашәҟә ҿыцқәа 196

ЏЬАМБУЛ ИНЦЬГИА

Д. И. ГӘЛИА ИШӘҞӘЫ «АПҨСНЫ АҬОУРЫХ» 100 ШЫҚӘСА АХЫҴИТ

Аҭоурых... Иҵаулоуп ари ажәа аҵакы. Уи – аҳәынҭқарра зықәгылоу уасхыруп. Иарбан жәларызаалак ирымоуп рнысмҩа аазырҧшуа рхатә ҭоурых, аха зегьы уи иақәиҭума? Аҧсуа жәлар хҭоурых азқьышықәсқәа иргәылсны иаауеит. Аха уи ишахәҭоу еиҧш XX ашәышықәсанӡа иҭҵаамызт, иҩымызт.

Дарбану раҧхьатәи аҧсуа ҭоурыхҭҵааҩ? – Дырмит Гәлиа иоуп.

Гәлиа жәашықәса инареиҳаны аус здиулоз, зегь раҧхьа игылоу ҭоурыхтә усумҭоуп 1925 шықәсазы Қарҭ иҭыҵыз, «Аҧсны аҭоурых» захьӡыз ашәҟәы актәи атом. Сынтәа уи 100 ш. ахыҵит.

Изырҩызеи Гәлиа ари аусумҭа? Уи иазкны ашәҟәы аҧхьажәаҿы автор иҩуан: «Аҧсни аҧсуа жәлари рҭоурых атәы зҳәо аусумҭа аиқәыршәара напы аркуа, азин ҳамоуп аҳәара, иахьауажәраанӡа, хыҧхьаӡарала имаҷу, аха аҭоурых ду змоу ари ажәлар рыхьӡ зҳәо, ҿыгҳарала имаҷзаргьы, иаку ҭоурыхтә усумҭак шыҟам. Егьырҭ ажәларқәа рҩымҭақәа рҿы аҧсуаа рыҧсҭазаашьеи, рыбзазашьеи, рыҿиареи, егьырҭ амилаҭқәа ирылазмырҩашьо рцәаҩашәа-психологиатә ҷыдарақәеи ртәы зҳәо аҭоурыхтә усумҭақәа ыҟаӡам».[1]

Дырмит Гәлиа иӡбеит Аҧсны азы маҷк иадамхаргьы аҵакы змоу адыррақәа еидкыланы, излауала еилацаланы, аҧсуа бызшәа шьаҭас иҟаҵаны, агәаанагарақәеи аилыркаагақәеи рыцҵаны, иахьаҭаху адырра ҿыцқәа рыла ихарҭәааны иаку ашәҟәы аҭыжьра.

Иазгәаҭатәуп, Симон Басариеи Семион Ашәхәаҵааи реиҧш, Дырмит Гәлиагьы игәы ишалаз, еиуеиҧшым авторцәа Аҧсны аҭоурых цқьа иҭымҵаакәа, еицакны иахьахцәажәоз. Уи иазкны Гәлиа иазгәеиҭон: «Еиуеиҧшым аурым, авизантиа, ақырҭуа, араб, аурыс ныҟәаҩцәеи аҭоурыхҭҵааҩцәеи рыҟнытә иаҳзаанхаз, ҵакыла еиҿагылоу аҭоурыхтә хҭысқәа ртәы ҳазҳәо аматериалқәа еизганы, хронологиала реиқәыршәара иаанагом аҧсуа жәлар рҭоурых азырхиоуп ҳәа...»

Дырмит Гәлиа иусумҭа аиқәыршәараан имаҷымкәа ауадаҩрақәа дрықәшәеит. 1920-тәи ашықәсқәа рзы Аҧсны иазкыз археологиатә материалқәа ыҟаӡамызт. Археолог изы, хҭәыла, цәышьхәа зымбац адгьыл кәаза иаҩызан. Уи инамаданы, Гәлиа иҩуан: «Аҧсны археологиатә ҧшаарақәа

[1] Гәлиа Д. И. Аҧсны аҭоурых. I ат. Тифлис, 1925. Ад. 7.

мҩаӷәгазар, еилаҳкаауа рацәахон, аха уи азы ҷыдала иазыҟаҵоу аҵарауаа ҳҭахуп. Убри аамҭазы, анышә иҵәахны иамоу ажәытәракәа ракәым, адгьыл иқәгылоу аҭоурыхтә баҟақәагьы ишақәнагоу еиӷәш иҭҵааӡам...»[1]

Дырмит Гәлиа еидикылеит усҟантәи аамҭазы зыӷәшаара илшаз, маҷк иадамхаргьы аҵакы змоу, Аԥсны аҭоурых иазкыз адырракәа, ахыҵхырҭақәа. Урҭ ирыбзоураны иусумҭа иҩит.

Ишәҟәы иазкны Гәлиа иҩуан: «Ҳусумҭа ахықәкы хада – аԥсуа бызшәаҭҵаара аҵарауаа радӷәхьалареи, адунеи аҿы зегь реиҳа иӷәшӡоу атәылақәа иреиуоу Аԥсны аҭоурых ахь ауаа азҿлымҳара рызцәыргареи, Кавказ адагьы, Пхьаҟатәи Азиа азы зҵакы дуу аԥсуаҭҵаара аҵарауаа радгалареи роуп. Сгәыҩуеит, ари аусумҭа, уажәаазы инамцхәны иҭынчу аҭҵаарадырратә мшын иалашәаз хаҳәуп ҳәа, Кавказ амилаҭқәеи акультурақәеи рҭоурых аҭҵаара арцыхцыхып ҳәа»[2].

1920-тәи ашықәсқәа рзы Аԥсны аҭоурыхтә ҭҵаарадырра аҩаӡара лаҟәын, уарлашәарла иуӷәыхьашәоз ракәымзар, археологиатә материалқәа аарӷәшымызт. Егьа ус акәзаргьы, Дырмит Гәлиа иусумҭа «Аԥсны аҭоурых» усҟантәи аамҭазы изызкыз ахықәкы нанагӡеит, аԥсуа жәлар рҿахәы аҳәеит.

Ари ашәҟәы, зҵакы ҳараку адырра ҿыцқәа рацәаны изнылаз ҭоурыхтә усумҭахеит. Гәлиа хыӷәхьаӡара рацәала иҭиҵааит аҭоурыхтә хыҵхырҭақәеи алитературеи. Ашәҟәы «Ахыҵхырҭақәа» захьӡу аҟәшаҿы, автор – урысшәала, қырҭшәала, ӷәсышәала, немец бызшәала еиқәиӷәхьаӡоит 86 усумҭа.

Ари аҭагылазаашьа ҳасаб азуны, Николаи Марр иҩуан: «Даара саршанхеит, аԥсуаҭҵаара иазку абиблиотека ҷыда ахьеиҿкаам ақалақь аҿы инхо Дырмит Гәлиа, аԥсуааи иқәыргылоу аҳасабтәқәа рахь иаҵанакуа амаҭәаркәеи рзы, абри аҟара ирацәаны алитературатә хыҵхырҭақәа рыӷәшаара ахьилшаз... Ашәҟәы аҿы ирацәоуп ардырратә ҟазшьа змоу аматериал...»[3]

Ҩбаҟа ажәа иадамхаргьы, иахаҳҳәаар ахәҭоуп ашәҟәы аиҿартәышьеи еиднакыло ахырхарҭақәеи. Аусумҭа ахыҵхырҭақәа рыла иаатуеит, анаҩс аӷәхьажәа цоит, уи иашьҭанеиуеит 9-хык, ашәҟәы харҭәааӡуп ацҵақәа рылагьы. Аусумҭаҿы ирзааҭгылоуп – аԥсуа бызшәа, аԥсуаа рхылҵшьҭрақәа агениохцәеи колхааи, урҭ Африка иқәынхоз ахылҵшьҭрақәеи дареи реиҿырӷәшреи реимадаракәеи разгәаҭара, абжьарашәышықәсазтәи Аԥсны акультуреи уи аҭоурыхтә баҟақәеи, аԥсуаа рҿаӷәыцтә ҳәамҭақәа, I–X ашә. рзы аԥсуаа рполитикатә ҭагылазаашьа, аԥсуаа рдинтә хаҵаракәа, аԥсуа бызшәеи ажәытәтәи абызшәақәеи реиҿырӷәшра, атопонимика, амифологиа, Ачаа рҭоурых уҳәа убас иҵегьы.

Аԥсуа милаҭ рхылҵшьҭреи рыҿиареи ирызкны имҩаӷәигоз аҭҵаарақәа рҿы, Дырмит Гәлиа ихы иаирхәон аԥсуааи Адгьылбжьарамшын, Азиа Маҷ,

[1]Гәлиа Д. И. Аԥсны аҭоурых. I ат. Тифлис, 1925. Ад. 7.

[2] Иара убра. Ад. 13–14.

[3] Гәлиа Д. И. Арҿиамҭақәа реизга. VI ат. Аԥсны аҭоурых. Аетнографиа. Аҟәа, 1986. Ад. 7.

Ажәытәтәи мрагыларатәи аҳәынҭқарракәа рҿы инхоз ажәларкәа, рдинтәи рмифологиатәи материал, иааигоит узызҿлымҳахаша аиҿырҧшракәа. Хымҧада, автор агхакәагьы ихьуан. Усҟантәи аамҭазы аҭҵаарадырра аҩаӡара злаҟаз ала, уи уамашәа ибатәӡам. Дырмит Гәлиа ихаҭагьы, анаҩс, 1958 ш. ииҩыз иавтобиографиаҿы урҭ азгәеиҭон.

Егьа ус акәзаргьы, Аҧсны аҭоурых аҭҵаараҿы Гәлиа иусумҭа ахәшьара аҭо, академик Н. И. Марр инаҵшьны иазгәеиҭон: «...Жәаҳәарада, иазхаҵатәуп иахьауажәраанӡа Гәлиа ида Аҧсны ажәытәи-аҿатәи ас еиҧш мҽхакыҭбаала аӡәгьы иштимҵаацыз. Кавказ аума, Европа аума дыҟаӡам, ааигәагьы дҟалаӡом Дырмит Гәлиа имоу аусумҭа аҩыза аиқәыршәара зылшо»[1].

Иазгәаҭатәуп даҽа ҭагылазаашьакгьы. Уи аамҭазы, раҧхьатәи ашьаҿақәа ҟазҵоз ахеттологиагьы дазхьаҧшит, хаттаи аҧсуаа ржәытә хылҵшьҭрақәеи шеизааигәаз азгәеиҭеит Дырмит Гәлиа. Уимоу, усҟан Аҵара наркомс иҟаз Андреи Ҷоҷуа иахь асалам шәҟы иҩит: «Аҳәара ҟасҵоит сышәҟәы «Аҧсны аҭоурых» хеттаа ирызку ахсаала агәылашәҵаразы. Уи ахсаала ада, ашәҟәы аҵакы ацәызуеит»...

1937 ш. Асовет Еидгыла Академиа Апрезидиум аӡбамҭала, Дырмит Гәлиа аҭоурыхтә ҭҵаарадырракәа ркандидат ҳәа ахьӡ иҭан.

Дырмит Гәлиа иусумҭа анаҩстәи аҭоурых, зегьы ижәдырууеит. Ашәҟәы иақәызбан. 1986 шықәсазоуп уи аиҭаҭыжьразы азин аныҟала...

1920-тәи ашықәсқәа рзы зшьапы ақәгылара иаҿыз аҧсуа ҳәынҭқарра ҿыц – Асоветтә Социалисттә Республика Аҧсны азы, аҭоурых иаанакыло аҵакы еилкааны, Дырмит Гәлиа илшоз зегьы ҟаиҵеит. Уи аҧсуа ҭоурыхтә ҭҵаарадырратә школгьы ауасхыр азышьҭеиҵеит.

[1] Иара убра. Ад. 5.